

Istraživači hrvatskoga glagoljaštva

Tanja Kuštović: *Istraživači hrvatskoga glagoljaštva I.: Priručnik za studente i one koje zanima hrvatsko glagoljaštvo.*

Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb. 2022.

Početak ove godine u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade svjetlo dana ugledala je knjiga *Istraživači hrvatskoga glagoljaštva I.: Priručnik za studente i one koje zanima hrvatsko glagoljaštvo* autorice Tanje Kuštović.

Tanja Kuštović izvanredna je profesorica na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na Odsjeku za kroatistiku pri Katedri za staroslavenski jezik i hrvatsko glagoljaštvo. Predstojnica je spomenute katedre i predavačica nekoliko kolegija, a na istome fakultetu predaje i na studiju zapadnoslavenskih književnosti.

Tanja Kuštović sudjelovala je na projektima iz područja hrvatskoga glagoljaštva, a trenutačno je članica projekta *Istraživanje starije hrvatskoglagoljske zborničke baštine*. Sudjelovala je na brojnim znanstvenim skupovima, uređivala zbornike i predavala u mnogim institucijama, svojim radom popularizirajući hrvatsko glagoljaštvo. Objavila je niz znanstvenih i stručnih radova te nekoliko knjiga samostalno i u suautorstvu. Upravo je njezina posljednja knjiga predmet našega predstavljanja i razgovora u ovome broju *Hrvatskoga jezika*.

HJ: Što Vas je potaknulo na rad na ovoj knjizi? U vezi s tim objasnite i koncepciju knjige.

TK: Tri su bila poticaja da napravim ovakvu knjigu. Prvi je poticaj bila moja vlastita prvotna (ne)upućenost u to što su pojedini istraživači radili, čime su se sve bavili i koliko su duboko u ta istraživanja ulazili. Možda je pogrešna pretpostavka, ali kretala sam od vlastite pozicije s mišlju, ako ne znam ja koja bih po struci trebala biti upućena, koliko su uopće u to upućeni oni koji se bave sličnim, ali ipak drukčijim poslom. Drugi su poticaj bili studenti. Njima je trebalo približiti ovu problematiku tako da rezultate istraživanja naših znanstvenika pojednostavnim, a da istodobno ne iznevjerim istraživanje. Treći je poticaj, a moglo bi ga se staviti i kao prvi, projekt koji je 1997. godine osmislio profesor Stjepan Damjanović pod nazivom *Enciklopedija hrvatskoga glagoljaštva*. Jedan od ciljeva projekta bio je napraviti knjigu u kojoj bi bili obrađeni upravo istraživači hrvatskoga glagoljaštva. U tome obliku projekt nije dokraja realiziran, ova je knjiga rezultat nastojanja da tomu projektu pridonese bar na ovaj način.

Koncepcijski, knjiga se sastoji od autora koji su poredani kronološkim slijedom. Taj je kriterij odabran kako bi se prikazao razvitak proučavanja glagoljičnih tekstova od 19. st. prema današnjici. Nakon toga slijede biografski podatci istraživača, njegova

veza s glagoljaštvom te prepričani, u širem ili užemu opsegu, radovi koji su danas pomalo zaboravljeni, a važni su za pojedine segmente proučavanja hrvatskoga glagoljaštva. Treba napomenuti da su radovi predočeni iz perspektive svojega vremena, doprinosa koji su oni dali u trenutku kad su se pojavili. Čitatelj će lako uočiti da je obrada istraživača nejednolika. Uzrok tomu različita su vremena u kojima su istraživači svoja istraživanja obavljali. Knjiga ne obiluje znanstvenim aparatom, citatima ni velikim brojem bilježaka jer joj je cilj približiti što je više moguće filološka znanstvena istraživanja onima koji se s tim istraživanjima tek počinju susretati. Znanstvena aparatura nerijetko može uplašiti početnike i odvesti ih u labirint iz kojega teško mogu pronaći put. Budući da nemaju svi labirinti Arijadninu nit, ovaj sam filološki labirint bar na taj način nastojala pojednostavniti i tako olakšati snalaženje u počecima istraživanja. Neke priče kao što je, na primjer, ona o sv. Jeronimu kao tvorcu glagoljice, zaokupljale su mnoge filologe, pa nije neobično da se one pojavljuju i u ovoj knjizi na nekoliko mjesta. Takva su se ponavljanja mogla izbjeći, ali ostavljena su ovdje upravo kako bi se uputilo na to da se ista tema može i mora sagledavati iz različitih perspektiva. Na kraju svakoga predstavljanja istraživača nalazi se popis njegovih bibliografskih radova koji se odnose na proučavanje hrvatskoga glagoljaštva. Tekstovi su popisani kronološkim redom. Kod prikaza radova treba napomenuti da se znanstvene spoznaje u njima zabilježene i ovdje predstavljaju onako kako su napisane, ali treba biti svjestan odmaka u odnosu na suvremena istraživanja koja neke rezultate starijih istraživanja danas možda opovrgavaju. Ovdje nam je zadatak pokazati kako su izgledali rezultati tadašnjih filoloških istraživanja. Spomenut ću ovdje još jednu stvar koja se u knjizi, nažalost, ne nalazi, a bila je zamišljena da u nju uđe. To su fotografije istraživača. Namjera je bila za svakoga istraživača staviti i njegovu fotografiju kako bi čitatelj mogao vizualizirati osobu koja se određenom problematikom bavila. Do nekih fotografija, usprkos današnjim modernim tehnikama, nije bilo lako doći. Fotografije se u knjizi ipak ne nalaze zbog zaštite autorskih prava. Naravno, nisam osobno mogla, iz razumljivih razloga, napraviti vlastitu snimku istraživača. Za fotografije

koje sam pronašla na internetu ili u pojedinim publikacijama trebalo je tražiti dopuštenje, što ne bi bio problem kad bi se znalo tko je stvarni vlasnik fotografija. Evo, nadam se da će, do možda iduće knjige, ta strana biti pravno riješena te da ćemo u obrazovne svrhe moći dobiti pravo na objavu tih fotografija.

HJ: Recite nešto o ulozi studenata u oblikovanju nekih tekstova.

TK: Namjera je knjige da studente upozna s najvažnijim istraživačima ovoga područja. U okviru kolegija *Hrvatski paleoslavisti i istraživači hrvatskoga glagoljaštva* studenti su tijekom nastave imali obvezu kroz preporučenu literaturu pokazati svoje viđenje znanstvenika kojega su sami odabrali. Razlozi za pojedine odabire bili su različiti: bilo da je to zavičajna vezanost studenta s istraživačem, neki novi ili prošli interes studenata prema tematici kojom se pojedini istraživač bavio ili čisto slučajni odabir. Na kraju vlastita proučavanja odabranoga istraživača studenti su svoje viđenje prezentirali svojim kolegama, nakon čega je slijedio razgovor o onome što je izrečeno. Nastojali smo obraditi dva istraživača u terminu nastave, što nam je omogućilo uvid u različitosti života i djelovanja znanstvenika, ali isto tako i uvid u različitost studentskih viđenja istraživača.

HJ: U Predgovoru objašnjavate što obuhvaća pojam glagoljaštva. Upoznajte naše čitatelje s tim pojmom.

TK: Pojam glagoljaštva nije jednostavno odrediti i ako pogledate različite rječnike i leksikone, vidjet ćete da postoje različita tumačenja toga pojma premda su manje–više sva vezana uz glagoljicu kao pismo. Rekla bih da pojam *glagoljaštva* obuhvaća široko područje: odnosi se to na filološka, jezična, grafijska, povijesna, kulturološka i druga proučavanja, tj. proučavanja svega onoga što se odnosi na djela pisana glagoljicom. Dobro je već u javnosti poznato da je hrvatska srednjovjekovna književnost tropismena, tj. da su naši tekstovi zapisani glagoljicom, ćirilicom i latinicom. Naši se istraživači nisu usredotočili samo na glagoljične tekstove nego su u obzor svojih proučavanja uključivali tekstove pisane trima pismima. S obzirom na to u ovome sam priručniku predočila istraživanje ponekoga teksta koji nije bio pisan glagoljicom, nego nekim od preostala dva slavenska pisma. Iz toga je vidljivo da su naši istraživači imali znanje širokoga spektra, i jezično i grafijsko, te da su u tekstovima nastojali istražiti sve što se dalo istražiti, tehnikama i metodama koje su im bile dostupne. Naravno da prilike za proučavanje nisu bile iste nekad kao što su danas, uključuje to i ove suvremene, računalne tehnike istraživanja koje danas uvelike omogućuju statistički preciznije podatke. S druge strane, stariji su se istraživači možda više nego današnji orijentirali na kulturološka proučavanja, pa s vremenom, zahvaljujući i prošlim i sadašnjim istraživanjima, danas imamo prilično zaokruženu sliku o glagoljaštvu. No, ne tako zaokruženu da ne bi bilo prostora za buduća istraživanja. Možda je ovo pitanje prilika da spomenem kako je nedavno preminuli akademik Eduard Hercigonja razlikovao nazive *glagolizam* i *glagoljaštvo* i radije upotrebljavao drugi spomenuti naziv. Za njega je *glagolizam* ideološki orijentir glagoljaštva, način mišljenja, duhovni pokret kao otpor isključivosti Rima... Za profesora Hercigonju *glagolizam* je dio glagoljaške tradicije, dok se nazivom *glagoljaštvo* koristi za opis cjelokupne kulturne tradicije vezane

ne samo za pismo nego i za nositelje i prenositelje glagoljaštva i za plod te djelatnosti, pisanu kulturu koja je obuhvatila sva područja ljudske djelatnosti. Kad je korištenje tim nazivom u pitanju, rekla bih da sam bila na tome tragu, a jesam li u tome i uspjela, neka prosude čitatelji.

HJ: Pri odabiru istraživača o kojima pišete vodili ste se kriterijem da u popis neće ući živi istraživači. Planirate li u budućnosti napisati knjigu koja bi uključivala i žive istraživače?

TK: Zasad nemam namjeru u knjigu uvrstiti žive istraživače. Nekako mi se čini da to ne bi bilo u redu jer bi to moglo značiti da je njihov rad na ovome području završen. Mogla bih se u takvoj knjizi ograditi i napisati da se očekuje još njihovih istraživanja, ali ni to mi se ne čini u redu jer stavlja ljudima teret na leđa koji im ne bi trebalo staviti.

HJ: Vjekoslav Štefanić i Josip Hamm istaknuti su istraživači hrvatske glagoljične baštine. Predstavite ukratko njihov rad. Spomenimo ovom prigodom da ste upravo Vi prije desetak godina za ediciju *Stoljeća hrvatske književnosti* u izdanju Matice hrvatske priredili rasprave i članke Josipa Hamma.

Vjekoslav Štefanić i Josip Hamm bili su suvremenici i istraživanja su im se preklapala. Vjekoslav Štefanić (1900. – 1975.) važan je iz više razloga. Recimo da je bio direktor Staroslavenskoga instituta. Poznat je po monumentalnim opisima glagoljičnih rukopisa otoka Krka i Hrvatske (tada Jugoslavenske) akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. U tri knjige opisao je dva najbogatija nalazišta izvornih glagoljičnih rukopisa: otok Krk i Hrvatsku akademiju. Ti su opisi Štefanićevo životno djelo. Opisao je 255 krčka rukopisa. Kataloški je popisao i one rukopise koji se više ne nalaze na otoku Krku, a nekoć su ondje bili. Također je opisao sve glagoljične rukopise pohranjene u Arhivu HAZU-a (443). Štefanićevi opisi prave su male monografije o rukopisu. Sam je napisao sintezu o srednjovjekovnoj pismenosti i književnosti u *Uvodu hrestomatije Hrvatska književnost srednjeg vijeka*. U svojoj knjizi izdvojila sam njegov znanstveni tekst *Nazivi glagoljskog pisma* objavljen u časopisu *Slovo* 1976. godine. U njemu je napravio sintezu naziva glagoljičnoga pisma do početka 19. st. te upozorio na velik broj slučajeva u kojima se izjednačio naziv pisma s nazivom jezika ili naroda. U izvorima često dolazi do nerazlikovanja staroslavenskoga (crkvenoslavenskoga) jezika od živoga narodnog jezika, pa se pod glagoljicom više razumijevao crkvenoslavenski jezik nego glagoljično pismo. U radu je provukao naziv *glagoljica*, dao je svoje viđenje odakle naziv potječe, kad se počeo koristiti, tko ga je upotrebljavao i u kojemu obliku te koje je sve značenje imao.

Josip Hamm (1905. – 1986.) bio je redoviti profesor na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, a zatim postaje redoviti profesor slavenske filologije i voditelj Katedre za slavistiku bečkoga Filozofskog fakulteta, koju reorganizira i obogaćuje novim sadržajima, naslijedivši Franca Miklošiča, Vatroslava Jagića i Nikolaja Trubeckoga; istodobno je bio upravitelj Instituta za slavistiku u Beču. U Hammovoj se djelatnosti preklapaju nastavna, znanstvenoistraživačka i znanstvenoorganizacijska sastavnica. U istraživačka zanimanja uključio je širok raspon problema: staroslavenski, poljski i hrvatski

jezik, poredbenu slavensku gramatiku, hrvatsku čakavsku i štokavsku dijalektologiju, jezičnu povijest, jezikoslovne teorije, fonologiju i fonematiku, akcentologiju, leksikologiju i leksikografiju, transkripcijsku problematiku, paleokroatistiku, povijest slavenske filologije, gradišćanskohrvatsku jezičnu problematiku, književnu i kulturnu povijest i dr. U paleoslavistiku ulazi raspravama o postanku glagoljičnoga pisma i o prošlosti glagoljične azbuke, tiska *Gramatiku starocrkvenoslavenskog jezika* i *Čitanku starocrkvenoslavenskog jezika* s rječnikom, koje su doživjele nekoliko dopunjenih izdanja. U slavističkome opusu dominantna su dva problemska kruga: 1. metodološki suvremeno osmišljen filološki studij srednjovjekovnoga, hrvatskoglagoljičnoga korpusa tekstova i 2. kritičkotekstološka, književnopovijesna i paleografska obrada dijelova bogate građe te zauzetost lingvističkim – poredbenogramatičkim i teorijskim – istraživanjima iz povijesti slavenske filologije. Njegove znanstvene raščlambe odlikovali su argumentiranost dokaznoga postupka, širina poznavanja podataka o predmetu ili detalja iz znanstvene literature te odvažni kriticizam. Iz velikoga korpusa tekstova koje je napisao za knjigu odabrala sam tekst *Datiranje glagoljskih tekstova*, objavljen 1952. godine u *Radovima Staroslavenskog instituta*. U raspravi Josip Hamm objašnjava načine datiranja pojedinih rukopisa, navodi o čemu sve treba voditi računa pri dataciji i sve to potkrepljuje nizom primjera iz glagoljičnih tekstova. Neću ovdje prepričavati raspravu, samo ću reći da je gledano i iz današnjega vremena to prava detektivska priča koja ima znanstvenu podlogu.

HJ: Što biste mogli reći o samome radu na knjizi? Koji su Vam istraživači bili najveći izazov?

TK: Rad je bio s jedne strane zahtjevan jer je trebalo iz mnoštva radova pojedinih istraživača izdvojiti jedan koji će biti predstavljen. A taj jedan morao je biti takav da obrađuje tematiku koja do sada možda nije toliko istražena ili je istražena davno, pa se na istraživanje pomalo zaboravilo. Kod nekih je istraživača takvih radova bilo više, pa je teško bilo odlučiti se za jedan jedini (npr. Josip Hamm, Vatroslav Jagić). Dodatan problem bili su strani istraživači čije radove nemamo objavljene u prijevodu, a bilo bi vrijedno da se prevedu. Za neke je, pak, bilo upitno trebaju li se uopće naći u ovoj knjizi, npr. Josip Juraj Strossmayer jer on, zapravo, i nije istraživač glagoljaštva, nego politički i kulturni radnik i zagovaratelj glagoljaštva koji je tu odigrao veliku ulogu. Zato je i uvršten u knjigu, i to na njezinu početku. S druge strane, ovaj posao činio mi je veliko zadovoljstvo jer sam i sama otkrivala mnogo toga iz naše istraživačke prošlosti što mi je do sada bilo skriveno. Nadam se da sam uspjela ponešto od toga iznijeti na svjetlo dana i učiniti vidljivijim i drugim čitateljima.

HJ: Tanji Kušćević zahvaljujemo na razgovoru, a čitateljima *Hrvatskoga jezika* preporučujemo da pročitaju knjigu i upoznaju se sa znamenitim istraživačima hrvatskoga glagoljaštva, predanim znanstvenicima, čuvarima i promicateljima naše kulturne i jezične baštine!